

ДІАЛОГ ПОКОЛІНЬ: КОМПЛЕКС ПРОВИНИ І ФЕНОМЕН СІМЕЙНОЇ ЛОЯЛЬНОСТІ У РОЗРІЗІ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОГО ПІДХОДУ

У статті визначено поняття «комплексу провини» з позицій описово-феноменологічного підходу, розглянуто його етіологію і патогенез на основі реконструкції життєвого досвіду осіб – носіїв цього комплексу, а також емпірично обґрунтовано наявність коморбідного взаємозв'язку між почуттям провини і явищем сімейної лояльності як структурним підґрунтям для проекції системних почуттів.

Ключові слова: комплекс провини, системні почуття, сімейна лояльність, сімейний борг, транс-генераційна травма, невротичні розлади, соціально-психологічна дезадаптація.

Постановка проблеми. Комплекси, на жаль, є невід'ємною частиною життя, супроводжуючи людину від народження до смерті. Історія людства від минулого до сьогодення складається зі спроб подолати або компенсувати невротичні стани. Магія, релігія та наука і дотепер докладають до цього зусиль, розробляючи засоби нейтралізації негативних впливів комплексів на особистісний розвиток і продуктивність діяльності людини. Сподівання на можливість прожити без загострення комплексів ілюзорне; вони є трансцендентно-екзистенційними феноменами нашого життя, своєрідним відображенням соціально-зумовленої залежності від власних несвідомих і надособистісних структур.

Як стверджує Карл Густав Юнг, комплекс формується в несвідомому. Це – емоційно забарвлена сукупність уявлень, мотивів і установок, що суттєво впливає на розвиток і функціонування психіки і поведінку людини [11]. Немає чіткого уявлення про те, наскільки цей стан є природним для особистості. Можливо, комплекси – продукти соціоантропогенезу.

Комплекси – явище досить розповсюджене, однак практично не розроблено психологічних методів боротьби з ними, а комплекс провини за своїми проявами настільки різноманітний, що навіть фахівці-клініцисти часто помиляються у висновках щодо природи цього явища.

Мета статті – здійснити описово-феноменологічний підхід до розуміння комплексу провини, розглянути його етіологію і патогенез на основі реконструкції життєвого досвіду осіб – носіїв цього комплексу, а також емпірично обґрунтувати наявність коморбідного взаємозв'язку між почуттям провини і явищем сімейної лояльності як структурним підґрунтям для проекції системних почуттів.

Враховуючи майже повну відсутність подібних робіт як у вітчизняній, так і у зарубіжній психології, вважаємо наше дослідження практико-орієнтованим і актуальним, оскільки патологічні почуття

значно знижують якість життя людини на всіх етапах її онто- і соціогенезу.

Виклад основного матеріалу. Нерідко люди хибно тлумачать почуття провини, не усвідомлюючи, що саме по собі воно є потужною негативною емоцією, яка здатна загнати суб'єкта провини в глухий кут. Комплекс провини є ознакою незрілості особистості. Таке розуміння має два витоки. Одні дослідники вважають його внутрішнім контролером поведінки [5], інші стверджують, що це просто комплекс – своєрідне захисне невротичне утворення [8]. У більшості випадків людина відчуває провину за те, що зробила неправильно, або за те, що могла щось зробити, але не зробила.

К.Г. Юнг характеризував почуття провини як щось глибинне, архаїчне, те, чого людина насправді може навіть і не усвідомлювати [11].

Провина – це базова людська емоція і, водночас, моральна категорія, яка апелює до самої суті існування людини як соціального суб'єкта [1–3; 5]. У психології чітко простежуються три погляди на природу цього феномену. Згідно з першим, провини є суб'єктивним почуттям, вагомим самим по собі, незалежно від того, чи має воно будь-які об'єктивні передумови (З. Фрейд, 1901) [7]; другий – тлумачить провину як онтогенетичну реальність, місцем розташування якої є не душа, а саме життя (М. Бубер, 1999) [1]; третій – наголошує на тому, що провини є реальністю, яка має не зовнішні, а екзистенційно-онтологічні основи, це відповідь на особистий вибір мати совість (Т. Власова, 1999) [3].

Якщо розглядати стосунки між людьми в термінах «суб'єкт» та «об'єкт», то, по-різному комбінуючи ці елементи, ми отримуємо чотири можливі варіанти відносин [4]:

1. Суб'єкт-суб'єктні (я – суб'єкт, ти – суб'єкт).
2. Суб'єкт-об'єктні (я – суб'єкт, ти – об'єкт).
3. Об'єкт-суб'єктні (я – об'єкт, ти – суб'єкт).
4. Об'єкт-об'єктні (я – об'єкт, ти – об'єкт).

Можна також провести паралелі між виділеними типами з одного боку та чотирма типами моделей взаємодії, запропонованими М.С. Каганом та А.М. Еткіндом (спілкування, управління, обслуговування і комунікація). Тоді суб'єкт-суб'єктні взаємини можна назвати спілкуванням; суб'єкт-об'єктні відносини – управлінням; об'єкт-суб'єктні – обслуговуванням і об'єкт-об'єктні – комунікацією [4].

Очевидно, що провина може виявлятися як наслідок або як причина перших трьох типів стосунків, четвертий, у свою чергу, з цієї позиції, є просто передачею інформації, що зазвичай не передбачає переживання почуття провини.

Якщо відчуття провини ґрунтується на аутодеструкції і самозвинуваченні, то воно має інтрапсихічну спрямованість, хоча і виникає в інтерсуб'єктних взаєминах. Почуття провини закладається з самого дитинства як наслідок інтеріоризації психотравмуючого досвіду [12]. Відомий факт: якщо у разі розлучення батьків дитина не отримує чіткого і зрозумілого пояснення, чому так сталося, то починає вважати, що саме вона є причиною цього розлучення.

Е. Еріксон зазначає, що всі етапи формування особистості відбуваються всупереч комплексам. Так звідки ж з'являється почуття провини у дитини раннього віку, у якої тільки починає формуватися розуміння й уявлення про себе і рольовий репертуар соціально-бажаної та соціально-табуованої поведінки? Ймовірно, юнгіанське уявлення про несвідому, глибинну, архаїчну детермінацію комплексу провини заслуговує на увагу.

Можливо, приводом для маніфестації комплексу провини у дитини є загострення конфліктів у сімейно-побутових стосунках, низька подружня і батьківська компетентність дорослих, однак причини його появи незрозумілі, як і джерело походження [8].

Багато людей роками живуть із почуттям провини, яке знищує їх зсередини. Руйнується (а можливо, й аномально розвивається) особистість, яка могла б досягти акме і залишити наступне – здорове і високоресурсне – покоління. Певні події життя стають тригерами актуалізації дитячих травм або страхів, загострюючи придушене почуття провини за власну безпорадність і незворотність доленосних подій; у таких переживаннях немає ні радості, ні свободи, тільки душевний біль і відчай.

Змістовно почуття провини несе в собі розуміння про завдання збитків. Але є велика різниця між тим, коли людина насправді заподіяла комусь шкоди, тобто завинила, і тим, коли вона лише почувачується винуватою. Тут є розмежування між власне провинною та нав'язаним у дитинстві комплексом провини, коли особистість в усіх негараздах оточуючих людей звинувачує тільки себе

(інтернальний локус контролю). З часом розвивається комплекс агресивних саморуйнівних почуттів, спрямованих виключно на себе.

Отже, робимо висновок, що комплекс провини тісно пов'язаний з аутоагресією та віктимністю [5].

Сформований дитячий комплекс переходить у доросле життя. Неправильне виховання через постійні дорікання, покарання, осуд, нищівну критику закладає в свідомості дитини почуття провини. Дитина емоційно звикає почуватися «поганою». Згодом закономірно формується синдром набутої безпорадності: низька самооцінка, невпевненість у собі, тотальна невдоволеність, постійне самозвинувачення та невміння будувати стосунки інтимності з людьми. Такий стан на соматичному рівні викликає захворювання опорно-рухового апарату (остеохондроз, міжхребцеві грижі, запалення спинномозкових нервів тощо) [11].

Комплекс провини викликає стан дискомфорту, страху та розгубленості перед життям, позбавляючи особистість почуття відповідальності, сили, енергії та правильності життєвого вибору.

Основними симптомами загострення комплексу провини є:

1) внутрішній стан неблагополуччя в будь-яких життєвих ситуаціях;

2) «винуваті» часто потрапляють під вплив маніпуляторів, які використовують їхні слабкі сторони для задоволення власних потреб;

3) «винуваті» постійно необґрунтовано звинувачують у негараздах інших людей: гнів, образа, критика супроводжують їх у житті, і, як наслідок, вони почувачується ще більш винуватими;

4) «винуваті» завжди намагаються бути «хорошими»: нікому ні в чому не відмовляють, не з'ясовують стосунків, бояться когось образити, а найголовніше – не можуть бути чесними і відвертими з людьми;

5) «винуваті» постійно переймаються думкою інших, залежать від неї;

6) «винуваті» вважають себе завжди і за все відповідальними, позбавляючи себе права на помилку;

7) «винуваті» намагаються у всьому до найменших дрібниць відповідати соціальним експектаціям;

8) «винуваті» постійно перебувають під тиском власного незадоволення своїм життям [8].

Отже, маємо справу з класичним фрустраційно-деприваційним станом або соціогенним неврозом.

Комплекс провини має свої градації: провина перед дітьми; перед батьками; перед померлими; за минуле, за безрадісне теперішнє, за зіпсоване майбутнє...

На думку Зигмунда Фрейда, Едипальний конфлікт переживає кожна дитина, і це неминуче при-

зводить до виникнення комплексу провини перед батьком або матір'ю [7].

Карен Хорні також обґрунтовувала концепцію невротичної особистості, яка перманентно перебуває під впливом комплексів, зокрема патологічного почуття провини [8].

Так, різноманітні комплекси в різні часи були предметом багатьох психоаналітичних досліджень, однак сьогодні не існує єдиної цілісної концепції комплексу провини як онтогенетичного структурно-зумовленого психологічного феномену. Спробуємо заповнити цю прогалину в науковому дискурсі.

С. Мінухін називав сім'ю «складним організмом» і розглядав її не як суму окремих особистостей або групу індивідів, а як єдиний цілісний організм. Структурна сімейна терапія фокусується на соціальній організації сімейного організму. Сім'я виконує свої функції завдяки наявності в ній підсистем [6].

Сімейно-структурний підхід тісно пов'язаний із трансгенераційним підходом. І. Бузормені-Надь увів у трансгенераційний підхід поняття «лояльності» та «справедливості». Сімейна лояльність засновується на кровній спорідненості, на передачі боргів і несправедливостей, які накопичені попередніми поколіннями і не були своєчасно «сплачені».

Якщо проаналізувати поняття «лояльність», то можна визначити два рівні розуміння: системний (соціальний) та індивідуальний (психологічний). Лояльність визначає соціальну єдність, що залежить від лояльності групи, лояльності її членів та від бажань, потреб і мотивів кожного члена групи як індивіда. Звідси й постає розуміння соціальної справедливості та сімейної справедливості [10]. Феномен сімейної лояльності виникає тільки там, де сім'я розглядається як структура, як цілісна система трансгенераційних взаємозв'язків. Одним із аспектів такого розуміння лояльності І. Бузормені-Надь називає неможливість втекти від тиранії сімейних обов'язків. Постійна втеча від сімейних зобов'язань наповнює індивіда почуттям провини.

Найвагоміший «борг лояльності сім'ї» – це борг кожної дитини щодо своїх батьків за відданість, тепло і любов. Але порядки любові такі, що цей борг неможливо повернути, тому діти повинні шанувати своїх батьків, піклуватися про них, однак отриману любов вони можуть лише транслювати наступним поколінням, своїм власним дітям, і в цьому їх обов'язок.

На думку І. Бузормені-Надя, існує неявна сімейна «бухгалтерія», де йдеться не стільки про гроші, скільки про емоції, прихильності та сімейну підтримку. Втрата рівноваги в «балансі сімейних рахунків» є причиною проблем, що повторюються з покоління в покоління [10].

«Сімейна бухгалтерія» враховує не тільки що і скільки кожен дав або отримав, а також і помилки, несправедливості кожного члена сім'ї, котрі зобов'язують того, хто їх вчинив, і його нащадків нести за це відповідальність перед Родовою Душею [10]. Якщо встановлення справедливості не було досягнуто, це порушує цілісність сімейної системи та наражає нащадків на «родове прокляття».

Відоме поняття структурного підходу – «сімейний міф». На наш погляд, існує чітке співвідношення між цим поняттям і феноменом сімейної лояльності. Міф – це складно-структуроване сімейне знання, що є нібито продовженням конструкту «Ми» [6]. Це знання актуальне не завжди; воно актуалізується або коли стороння людина входить в сім'ю, або в моменти якихось серйозних соціальних змін, або в ситуації сімейної дисфункції. У дисфункціональній сім'ї міф ближчий до поверхні, ніж у функціональній. Деякі міфи можна звести до того, що «сімейний баланс» не буде сплачено, а інші стосуються сімейної справедливості або несправедливості.

Розглянемо це питання детальніше. Сімейні легенди (міфи) є сукупністю добре інтегрованих, хоча і неправдоподібних переконань, що поділяються усіма членами сім'ї. Ці переконання стосуються їх взаємин і, зазвичай, не піддаються сумнівам із боку тих, хто до них залучений, незважаючи на наявність перекошень, які вони можуть у собі містити. Легенди – це своєрідний гомеостатичний механізм, їх мета полягає в підтримці «стійкого стану». Сімейна легенда служить для обґрунтування сталості взаємин і захищає індивіда від критичного погляду на реальність. Згідно з В. Сатир, сімейні порушення – це часто наслідки існуючих міфів, що утримують життя сім'ї в певних межах [6].

Більш тісно пов'язані з сімейними дисфункціями специфічні фамільні легенди. Наприклад: всі наші діти отримують чудові оцінки в школі; жінки в нашій родині трішки божевільні; наша сім'я багато працює, а інші люди, ймовірно, завжди отримують допомогу.

Синонімами сімейних міфів є поняття «вірування», «переконання», «сімейне кредо», «рольові експектації», «узгоджений захист», «образ сім'ї, або образ «Ми», «наївна сімейна психологія» та ін.

Сімейний міф у структурному підході чітко відповідає феномену сімейної лояльності. Сімейний міф підкріплює цей феномен, тобто, якщо ти вчинив так, а не інакше, це обов'язково матиме наслідки для твоїх нащадків.

Якщо поєднати структурний підхід і феномен сімейної лояльності, то слід розглянути поняття лояльності сімейним традиціям. Минуле впливає на сьогоднішнє через лояльність сімейним традиціям. Лояльність індивіда стосовно батьківської

родини – це щось більше, ніж почуття вдячності батькам за своє виховання або бажання повернути їм якийсь борг. Не слід забувати про численні прояви прихованої лояльності, династичні очікування та нерозв'язні конфлікти в низці поколінь [10].

Лояльності сімейним традиціям як феномену притаманні певні деструктивні прояви: індивід залежить від системи, до якої належить за фактом свого народження або збігом життєвих обставин. Водночас саме лояльність об'єднує членів сім'ї, змушує проявляти альтруїзм, дає надію на майбутнє. Формула «віддати, щоб отримати» безпосередньо стосується життя сім'ї в низці поколінь. Незважаючи на те, що молоді батьки, які допомагають дитині зробити перші кроки, не отримують за це негайної віддачі, все це знаходить своє відображення в системі сімейної лояльності. Молоді батьки «компенсують» власним батьківським сім'ям за їхні жертви, відкриваючи тим самим «кредит» своїй дитині. Саме в родині люди вчаться віддавати й отримувати, дізнаються про вантаж зобов'язань, «борг» у разі прийняття дарунка. У деяких сім'ях цей «борг» невеликий і плата за ним (частковою втратою своєї автономії) також мала. В інших – «борг» одного покоління дуже великий, а значить, велика і плата, що суттєво обмежує автономію індивіда.

Таким чином, феноменологічно явище сімейної лояльності тісно переплітається з положеннями структурно-сімейного підходу, маючи спільні концепти у вигляді сімейного минулого і сімейного міфу. Коли сім'я має очевидні проблеми, процеси в ній регулюються взаємними діями та сімейними правилами, точка перетину яких знаходиться в місці симптоматики, що і є предметом скарг. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що, незважаючи на страждання сім'ї, позитивні зміни не лежать у сфері інтересів її членів, оскільки «гра» має продовжуватися [9].

Те ж саме, з погляду теорії І. Бузормені-Надя, відбувається і в разі передачі «сімейного прокляття» [10]. Комплекс провини є одним із різновидів такого «сімейного прокляття», або сімейного «багажу», що передається у спадок наступним поколінням, як дорогоцінний скарб.

Отже, між комплексом провини та феноменом сімейної лояльності можна встановити чітку коморбідність. Людина з неусвідомленим почуттям провини може наполегливо псувати свої стосунки з партнером, щоб вони не стали кращими, ніж були стосунки між її батьками [9]. Якщо батьки не отримували задоволення від власного батьківства, то і невротизована особистість не дозволить собі такої радості, хоча і буде виконувати усі формальні батьківські обов'язки, намагатися стати ідеальним батьком (або матір'ю), одночасно потерпаючи від саморуйнівного почуття провини

за відсутність аутентичної батьківської любові до дитини.

Людина, яка виросла в нещасливій сім'ї, зазвичай вважає нещастя в житті чимось самим по собі існуючим. Вона може навіть не здогадуватися, що, покинувши батьківський дім, все одно продовжуватиме підтримувати рівень нещастя, до якого звикла у дитинстві [9]. Якщо звернутися до сімейної структури, то такі родинні міфи, як «Наша сім'я найнещасніша у світі», «З нами завжди трапляється лихо», «У нашій родині всі невдахи» – прямий доказ цього.

Особистість із такої сім'ї, як зазначає К. Хорні, «може незмінно і без розбору робити щось для інших: давати їм гроші, забезпечувати роботою, виконувати їх доручення, й одночасно абсолютно не здатна нічого зробити для самої себе» (К. Хорні, 1997) [8].

Якщо дитина виховувалася в дисфункціональній сім'ї, то своїм боргом лояльності вона вважатиме трансляцію аналогічного ставлення і до своєї власної дитини. У цьому разі повністю відсутня тенденція до позитивного розвитку сімейної динаміки.

На тлі цих роздумів ми дійшли висновку, що потенціал змін особистості, пов'язаний із внутрішньосімейними взаєминами, є більш вагомим, ніж потенціал розвитку індивідуальності.

Раніше ми вже зазначали, що почуття провини має яскравий психосоматичний прояв. Анн Анселін Шутценбергер обґрунтувала це емпірично. У своїй практиці психіатра-клініциста вона довела, що на розвиток особистості, її здоров'я та її хвороби (і рецидиви захворювань) впливають її концепти щодо сім'ї, суспільства та сімейної рівноваги [10].

Високоєфективним методом практичної допомоги клієнту є геносоціограма або принаймні створення генеалогічного дерева сім'ї, аналіз якого дозволяє зрозуміти, які саме «борги» передаються з покоління в покоління. Наприклад, діти, які були покинуті батьками або залишені на усиновлення, хотіли б якось відшкодувати нанесену психотравму і тому або самі стають усиновителями, або психоенергетично блокують можливість народження дітей по роду.

Згідно з І. Бузормені-Надем, є три рівні розвитку почуття провини в феномені сімейної лояльності: інтрапсихічний: Воно, Я, Над-Я і відносини цих трьох інстанцій; міжособистісний рівень, наприклад, несвідомі або свідомі лояльності щодо родичів, своїх батьків або шлюбного партнера; рівень міжособистісний екзистенційний: відмовитися або доглядати батьків, мати або не мати дітей тощо [6; 10]

У будь-якій сім'ї існують правила. Два основні: є ті хто піклується, і є ті, про кого піклуються. Є сім'ї, де улюбленець – старша дитина, або такі,

де молодша, а є і такі, де всі діти рівні. Існують різні варіанти розвитку подій, але в будь-якому варіанті, принаймні, у одного з членів сім'ї розвивається комплекс провини.

І. Бузормені-Надь чітко зазначає: формування лояльності детерміноване історією сім'ї та типом справедливості, якої ця сім'я дотримувалася, а також сімейними міфами. Лояльність знаходить відгук і присутня в кожному з членів сім'ї, з одного боку, у вигляді зобов'язань, враховуючи їх ієрархію та роль, а з іншого – у вигляді почуттів щодо своїх заслуг [10].

Процедура емпіричного дослідження взаємозв'язку між комплексом провини і феноменом сімейної лояльності передбачала реалізацію трьох послідовних етапів: підготовчого, діагностичного й аналітичного.

До емпіричної вибірки увійшло 200 осіб – студентів 2–5 курсів Криворізького державного педагогічного університету спеціальностей «Практична психологія» і «Початкове навчання і практична психологія». Комплекс діагностичних методик включав: тест-опитувальник батьківського ставлення (А.Я. Варги і В.В. Століна); клінічний опитувальник невротичних станів (К.К. Яхіна та Д.М. Менделевича); методику експрес-діагностики неврозу (К. Хека та Х. Хесса); метод аналізу продуктів діяльності, структурно-діагностичну методику «Тетраллема».

На основі аналізу емпіричних даних за окресленими методиками можна зробити висновки, що 20% опитаних студентів мають високий рівень невротизації, 30% – низький і 50% – середній рівень невротизації особистості.

30% характеризують взаємини з батьками як відкидання, 20% – як кооперацію; 10% – як симбіоз; 20% – як контроль і 20% відчували інфантилізацію.

60% мають високу вірогідність (предиспозицію) розвитку неврозу; 40% продемонстрували низьку тенденцію до розвитку неврозу.

Метод аналізу продуктів діяльності був спрямований на визначення взаємозв'язку успішності у навчально-професійній діяльності з рівнем особистої невротизації і характером дитячо-батьківської взаємодії. Емпірична гіпотеза про взаємозв'язок неуспішності у навчанні і складної внутрішньо-сімейної ситуації була частково підтверджена.

У якості матеріалу було використано аналітичні звіти щодо результативності заліково-екзаменаційних сесій студентів за 2 семестр 2016–2017 н.р і 1 семестр 2017–2018 н.р. На підставі аналізу оцінок ми визначили середній бал успішності невротизованих студентів, який становив 68,2 бали, однак у 30% найбільш тривожних респондентів, які характеризували ставлення батьків як відкидання, він був значно нижчим – 51,4 бали. У цих сім'ях спостерігається спадкова низька або середня

успішність у навчанні і комплекс «невдахи» (низький або середній соціальний статус, неповна вища або середня спеціальна освіта у батьків тощо), тому студент навіть із високим потенціалом через сімейну лояльність і неусвідомлюваний комплекс провини не досягає значних успіхів у навчанні, що підтверджується і профілем оцінок – він є нерівномірним (з однієї і тієї ж дисципліни студент отримує то високі, то низькі бали, і тому результуюча сумарна оцінка коливається в межах середніх балів).

Узагальнюючи результати емпіричного дослідження, можна зробити **ВИСНОВКИ**: переживання комплексу провини в межах феномену сімейної лояльності знаходять свій прояв у вигляді невротичних симптомів, що значно ускладнює навчально-професійну і соціально-психологічну адаптацію суб'єкта в студентському середовищі.

Почуття провини традиційно теоретично розглядається як механізм соціального контролю, за допомогою якого людину спонукають до реалізації соціально-схвальної поведінки, що відповідає суспільним нормам і культурним традиціям, а на практиці, в реальному житті, – комплекс провини негативно впливає на базові відносини особистості і є одним із чинників (та індикаторів) її соціально-психологічної дезадаптації.

Ми виявили значимі ($r=0,71$) позитивні кореляційні зв'язки (коморбідність) між рівнем невротизації особистості і вираженістю переживання почуття провини в контексті внутрішньосімейних (дитячо-батьківських стосунків), тобто впливу феномену сімейної лояльності на успішність у професійному навчанні і спілкуванні з викладачами. Суб'єкт конфліктного спілкування – це особистість з порушеною системою ставлень до світу в цілому і до самої себе зокрема [4]. Почуття провини покликане грати в житті суспільства кон'юнктивну роль, тобто функцію соціального регулятора. Однак поведінка, зумовлена почуттям провини, є компенсаторною за своєю природою, вона потребує постійного виправдовування, провокуючи розвиток невротичних симптомів.

Проведене нами дослідження показало, що ті форми переживання почуття провини, які присутні в опитаних студентів, є деструктивними, системно-зумовленими. Погіршуючи навчально-професійну і соціально-психологічну адаптацію студентів, комплекс провини потенціює конфронтацію між свідомим прагненням до успішності у професійному навчанні і спілкуванні з викладачами і неусвідомлюваною заборонаю на досягнення успіху через сімейну лояльність.

З огляду на розходження методологічного підґрунтя в розумінні природи комплексів з позиції представників психоаналітичних, гуманістичних і когнітивних напрямків психології, виникали певні труднощі у концептуалізації цих понять.

Найбільш «робочим» у контексті нашого дослідження виявилось визначення комплексу провини за К.Г. Юнгом. Почуття провини є небажаним, деструктивним, саморуйнівним, але також воно свідчить про наявність у особистості моральних якостей. Провина є досить інтенсивним і неприємним переживанням, тому природно, що людина намагається позбутися її. Так, «винуватий» може відвідувати індивідуальні консультації у психотерапевта, тривалий час піддаватися психоаналізу, гіпнозу, рефреймінгу, НЛП тощо, але у разі системних феноменів ефективність інтервенції все одно залишатиметься низькою. Тому що, якщо провинна – це системне явище, то і робота з нею повинна здійснюватися засобами системної сімейної психотерапії з метою визначення точок перетину трансгенераційних сценаріїв і повернення боргів сімейної лояльності.

Результати дослідження дозволяють науково-обґрунтовано підходити до розробки психокорекційних і терапевтичних заходів, спрямованих на подолання комплексу провини, невротичних станів та інших коморбідних розладів, детермінованих феноменом сімейної лояльності.

Література:

1. Бубер М. Вина или чувство вины? Московский психотерапевтический журнал. 1999. № 1. С. 59–86.
2. Васильева О., Короткова Е. Особенности переживания вины в современном обществе. Московский психотерапевтический журнал. 2004. № 1. С. 32–39.
3. Гаврилица О.А. Чувство вины у работающей женщины. Вопросы психологии. 1998. № 4. С. 40–44.
4. Доценко Е.Л. Психология манипуляции. Москва: Изд-во МГУ, 1996. 486 с.
5. Короткова Е.В. Социально-психологический анализ вины и стыда как системы отношений личности к себе и другому: дисс. ... канд. психол. наук. Ростов-на-Дону, 2002. 182 с.
6. Минухин С., Фишман Ч. Техники семейной терапии. Москва, 1998. 375 с.
7. Фрейд З. По ту сторону принципа наслаждения. Я и Оно. Тбилиси, 1991. С. 182–192.
8. Хорни К. Невротическое чувство вины. Невротическая личность нашего времени. Сбор. соч. в 3 т. Москва: Смысл, 1997. Т. 1. С. 271–298.
9. Шостром Э. Анти-Карнеги, или человек-манипулятор. Минск: ТПЦ «Полифакт», 1992. 323 с.
10. Шутценбергер А.А. Синдром предков: Трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача травм и практическое использование геносоциогаммы. Москва: Изд-во Института психотерапии, 2005. 256 с.
11. Юнг К.Г. Обзор теории комплексов. М., Киев: Синхрония, 2003. 140 с.
12. Юнг К.Г. Конфликты детской души / пер. с нем. М.: Канон, 1997. 336 с.

Чаркина Е. А. Диалог поколений: комплекс вины и феномен семейной лояльности в разрезе системно-структурного подхода

В статье определено понятие «комплекса вины» с позиций описательно-феноменологического подхода, рассмотрены его этиология и патогенез на основе реконструкции жизненного опыта лиц – носителей данного комплекса, а также эмпирически обосновано наличие коморбидной взаимосвязи между чувством вины и явлением семейной лояльности как структурным основанием для проекции системных чувств.

Ключевые слова: комплекс вины, системные чувства, семейная лояльность, семейный долг, трансгенерационная травма, невротические расстройства, социально-психологическая дезадаптация.

Charkina O. A. The dialogue of generations: complex of guilt and the phenomenon of family loyalty in the section of the system-structural approach

The article defines the concept of the “complex of guilt” from the standpoint of the descriptive and phenomenological approach, considers its etiology and pathogenesis on the basis of reconstruction of the life experience of the bearers of this complex, and also empirically valid the presence of a comorbid relationship between the sense of guilt and the phenomenon of family loyalty as a structural basis for projection systemic feelings.

Key words: guilt complex, systemic feelings, family loyalty, family debt, transgenerational trauma, neurotic disorders, social and psychological disadaptation.